Zasady podatkowe Adama Smitha jako postulaty sprzyjające przestrzeganiu prawa podatkowego

Monika Pasternak-Malicka*

Streszczenie: *Cel* – Podstawowym celem niniejszej publikacji jest wykazanie, czy niestosowanie klasycznych zasad podatkowych Adama Smitha w podatku dochodowym od osób fizycznych może skutkować łamaniem prawa podatkowego, a zatem zwiększać skłonność podatników do oszustw fiskalnych.

Metodologia badania – Realizacja celu wymagała wykorzystania metod opisowo-statystycznych, a także metody bezpośredniej – kwestionariuszowej. W artykule posłużono się fragmentami własnych badań ankietowych z lat 2007–2018, żeby dokonać próby oceny zasad podatkowych w daninie osobistej w ujęciu subiektywnym.

Wynik – Przeprowadzona analiza wykazała, iż nastawienie wobec obowiązków podatkowych społeczeństwa wydaje się być pochodną rozwiązań, jakie stosuje prawodawca podatkowy i może po części motywować do oszustw podatkowych.

Oryginalność/wartość – Zasadniczą wartością publikacji jest analiza zastosowania zasad Adama Smitha w podatku osobistym w kontekście oszustw podatkowych. Znamiona oryginalności nadają prezentowane badania empiryczne przeprowadzone wśród gospodarstw domowych.

Słowa kluczowe: zasady podatkowe, sprawiedliwość podatkowa, uchylanie się od opodatkowania

Wprowadzenie

Adam Smith, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli liberalizmu gospodarczego, sformułował zasady podatkowe, które do dziś odgrywają znaczącą rolę i są przywoływane we współczesnych rozważaniach podatkowych. Zasady podatkowe są rezultatem doświadczeń fiskalnych i mają umożliwić zgromadzenie dochodów publicznych w niezbędnej wysokości i w sposób możliwie najmniej dotkliwy dla osób, na których ciążyą obowiązki podatkowe. Nieprzestrzeganie zasad podatkowych może skłaniać do łamania prawa podatkowego, a zatem zwiększać skłonność podatników do uchylania się od płacenia daniny w należnej wysokości.

Celem publikacji jest wykazanie, czy niestosowanie klasycznych zasad podatkowych A. Smitha w podatku dochodowym od osób fizycznych może skutkować łamaniem prawa podatkowego, a zatem zwiększać skłonność podatników do oszustw fiskalnych. W pierwszej części publikacji przedstawiono podstawy teoretyczne zasad podatkowych, w kolejnej odnie-

* dr Monika Pasternak-Malicka, Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Zakład Finansów i Bankowości, e-mail: malicka@prz.edu.pl.

siono się do najbardziej niejednoznacznej zasady A. Smitha – zasady równości podatkowej. W ostatniej części omówione zostały zasady pewności, dogodności i taniości, określane w literaturze mianem zasad techniki podatkowej. W artykule posłużono się fragmentami własnych badań ankietowych z lat 2007–2018 w celu dokonania próby oceny zasad podatkowych w daninie osobistej w ujęciu subiektywnym.

1. Zasady podatkowe w teorii ekonomii

Dostosowując daniny do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych, poszukiwano ideału, któremu powinny one odpowiadać. Wzorzec ten stanowiły przede wszystkim zasady podatkowe utożsamiane z regułą postępowania, wiążącą wskazówką, której przestrzeganie miało prowadzić do pożądanych prakseologicznie bądź aksjologicznie rezultatów (Brzeziński, Nykiel, 2009, s. 136–137). Zasady podatkowe nie są zatem kanonem wiedzy niepodlegającym zmianom, lecz wyrazem zjawisk zachodzących nieustannie w rzeczywistości społecznej i gospodarczej (Gomułowicz, 2001, s. 12). Można określić je jako postulaty teorii wysuwane pod adresem ustawodawstwa podatkowego i dotyczące prawidłowego opodatkowania (Litwińczuk, 2006, s. 69). Są to warunki, jakim powinien odpowiadać poprawnie zbudowany system podatkowy i poszczególne podatki (Głuchowski, 2006, s. 14).

Za twórcę pierwszych zasad podatkowych uznawany jest A. Smith, choć w literaturze podkreśla się, że zasady te już wcześniej sformułował Henry Home (Fedorowicz, 1965, s. 164; Owsiak, 2017, s. 46). Powstały one w XVIII wieku na gruncie liberalnej myśli ekonomicznej reprezentowanej przez Davida Ricardo, Jeana-Baptiste’a Saya oraz Johna Stuarta Milla. Zasady te miały chronić podatnika przed ciemnym, jakim jest państwo, które nakłada i pobiera daniny. W wielu głoszonych współcześnie postulatach odnaleźć można zalecenia, żeby iść na kompromis polegający na zabezpieczeniu interesów nie tylko społeczeństwa, ale także państwa.

W opozycji do liberalnych koncepcji fiskalnych Adolf Wagner, przedstawiciel nurtu zwanego „socjalizmem katedr uniwersyteckich”, sformułował odmienny od poprzedniego pogląd na system podatkowy. W XIX wieku rozszerzył on i uporządkował zasady podatkowe, wyróżniając cztery grupy zasad: sprawiedliwości, fiskalne, gospodarcze (ekonomiczne) oraz techniczne (Koperkiewicz-Mordel, Nykiel, Chrościelewski, 2006, s. 21). Zasady sprawiedliwości dotyczą powszechności i równości opodatkowania, zasady fiskalne – wydajności i elastyczności podatku. Kolejna grupa, zasady ekonomiczne, dotyczy m.in. nienaruszalności majątku podatnika. Ostatnia grupa to zasady techniczne, w ramach których podkreśla się pewność, dogodność i taniość podatkową.

Na problem podatków przez pryzmat działalności państwa patrzył Lorenz von Stein, który wyodrębnił trzy zasady podatkowe: ekonomiczną, finansową i gospodarki publicznej (Kosek-Wojnar, 2012, s. 74–76). Postulat finansowy obejmował wskazania dotyczące poziomu środków gromadzonych z dochodów fiskalnych, kosztów poboru podatków oraz powiększania zdolności podatkowej społeczeństwa.

W drugiej połowie XX wieku Fritz Neumark, przedstawiciel szkoły niemieckiej, dokonując analizy nowych warunków społeczno-gospodarczych, sformułował katalog lepiej – według niego – przystosowanych do nowych czasów zasad podatkowych, wyróżniając zasady: etyczno-społeczne, fiskalno-budżetowe, ekonomiczne oraz techniki podatkowej (Neumark, 1970, s. 13). W kwestii sprawiedliwości podatkowej zakładał, iż podatek powinien być nakładany zgodnie z regułą powszechności, równomierności i redystrybucji dochodu, wskazując jednocześnie na podatek progresywny jako daninę spełniającą postulaty etyczne.

Należy dodać, iż mimo pojawiających się wielu interpretacji zasad podatkowych trwały ślad w literaturze przedmiotu pozostawiły zasady podatkowe sformułowane przez A. Smitha. Zwolenników liberalizmu gospodarczego znaleźć można także wśród przedstawicieli polskich ekonomistów. Fryderyk Skarbek powtórzył w zasadzie postulaty pod adresem podatków zaproponowane przez „ojca ekonomii klasycznej” (Skarbek, 1824, za: Gajl, 1992, s. 58–59). Stanisław Głabiński, tworząc katalog zasad fiskalnych, podzielił je na trzy grupy, mianowicie: ekonomiczne, prawne, polityki podatkowej i zarządu skarbowego (Głabiński, 1902, s. 351). Z kolei Roman Rybarski wyodrębnił zasady skarbowe i ekonomiczne. Podobnie jak u Smitha zgodnie z zasadami skarbowymi danina powinna być wydajna oraz pewna jako źródło dochodu państwa, a także dogodna dla podatnika (Rybarski, 1935).

2. Zasada równości (równomierności) podatkowej jako postulat sprawiedliwości podatkowej

Prekursorem koncepcji sprawiedliwego kształtowania obowiązków podatkowych był A. Smith, który sformułował zasadę równomierności opodatkowania¹. Zasada ta jest szeroko dyskutowana w literaturze, a różnorodność ujęć wynika często ze zmian stosunków społeczno-gospodarczych. Ojciec ekonomii klasycznej pisał, iż „poddani każdego państwa powinni przyczyniać się do utrzymania rządu (...) proporcjonalnie do dochodu, jaki każdy z nich pod opieką państwa uzyskuje”. Określenie „proporcjonalnie” może wskazywać, że A. Smith był zwolennikiem podatku liniowego. Uzasadniał to tym, że podatnik bardziej zamożny w dużo większym stopniu korzysta z ochrony państwa oraz oferowanych przez niego świadczeń niż osoba biedna, zatem proporcjonalnie do wielkości swojego dochodu oraz majątku powinien także ponosić ciężary fiskalne.

Obecnie zasada równości jest odmiennie interpretowana przez różne grupy społeczne. Jedni ujmują ją jako równość bezwzględną, wyrażającą się w podatku liniowym, drudzy – jako równość relatywną, charakteryzującą się rozłożeniem ciężaru podatkowego odpowiednio do zdolności płatniczej podatnika, czego wyrazem jest progresywny podatek². W literaturze przedmiotu zwolennicy formy proporcjonalnej odrzucają progresję w podatku dochodowym,

¹ A. Smith nie używał pojęcia sprawiedliwość (*equity*), lecz równomierność (*equality*) (por. Smith, 2003, s. 584).

² Współcześnie szerokie grono ekonomistów zastanawia się, czy ofiara zwana podatkiem powinna być bezwzględnie równa, względnie równa czy też może krańcowo równa (Ożóg, 2003, s. 7).

uważając ją za niesprawiedliwą. Ich zdaniem podatek progresywny nie przyczynia się także do równomiernego rozłożenia ciężaru podatkowego w społeczeństwie. Wynika to głównie z faktu, iż w podatku tym występują ulgi i zwolnienia, które są wykorzystywane przez najbogatszych do unikania daniny. Ponadto progresja zniechęca do osiągania wyższych dochodów, przez co przyczynia się do uchylania od płacenia podatków.

W tej części publikacji zaprezentowano wyniki badań ankietowych, które zawierają opinie respondentów na temat sprawiedliwości podatkowej w odniesieniu do progresywnej oraz liniowej stawki opodatkowania dochodów osobistych, stanowiących dylemat w kwestii zasady równomierności A. Smitha. Przyjęto, iż wyniki badań empirycznych odzwierciedlać będą subiektywne ujęcie sprawiedliwości podatkowej. Badania własne wskazują³, iż nie istnieje jednomyślność poglądów wśród ankietowanych osób na temat formy, jaką powinna charakteryzować się sprawiedliwa stawka podatku obciążająca dochód gospodarstw domowych. W badanym okresie (2007–2018) zaobserwowano znaczną przewagę zwolenników progresywnej stawki podatku (tab. 1). Wyjątek stanowił jedynie 2007 rok, kiedy ponad połowa osób udzielających odpowiedzi opowiedziała się za opcją liniową.

Tabela 1

Struktura odpowiedzi na pytanie: Jaki system podatkowy od dochodów osobistych jest najbardziej sprawiedliwy?

Sprawiedliwy system podatkowy według ankietowanych	Struktura procentowa (%)										
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Progresywny	44,0	61,1	52,4	57,9	62,1	60,0	57,5	55,2	51,9	50,0	51,9
Liniowy	51,5	31,1	36,7	33,2	29,8	32,8	31,0	37,4	37,3	41,1	41,8
Poglówny	3,2	5,2	7,9	7,7	5,8	5,3	10,4	6,9	9,0	7,5	5,9
Brak odpowiedzi	1,3	2,7	3,0	1,2	2,3	1,9	1,0	0,4	1,9	1,4	0,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w latach 2007–2018.

Niemniej jednak liczba zwolenników progresji z roku na rok rośnie, szczególnie po wprowadzeniu dwustopniowej skali opodatkowania dochodów osobistych i obniżeniu stawek podatkowych do 18 i 32%. Struktura odpowiedzi prezentowana w tabeli 1 wskazuje, iż obecnie taka forma opodatkowania uważana jest za najbardziej sprawiedliwą. Po złączeniu

³ Badania własne przeprowadzono na celowej próbie 686 gospodarstw domowych w maju 2007 roku, 750 – w maju 2009 roku, 1084 – w kwietniu i maju 2010 roku, 1201 – w maju 2011 roku, 1230 – w styczniu 2012 roku, 1128 – w styczniu 2013 roku, 857 – w styczniu 2014 roku, 852 – w styczniu 2015 roku, 1103 – w styczniu 2016 roku, 1038 – w styczniu 2017 roku oraz 883 – w styczniu 2018 roku. Jest to kontynuacja badań ankietowych zapoczątkowana w maju 2007 roku i powtarzana rokrocznie. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w maju 2007 roku wzięły udział gospodarstwa domowe oraz podmioty gospodarcze z terenu całej Polski, natomiast wywiady w latach 2009–2018 zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do osób powyżej 20. roku życia o zróżnicowanym poziomie dochodów oraz standardzie życia.

progresji liczba jej zwolenników wzrosła z 44% w 2007 roku do 62,1% w 2012 roku (największy odsetek respondentów utożsamiających sprawiedliwą formę podatku z progresją), aby w kolejnych latach procentowy udział osób opowiadających się za zróżnicowaną skalą podatkową ponownie nieznacznie zmniejszył się na korzyść formy liniowej. W 2018 roku ponad połowa respondentów uznała progresję za najbardziej sprawiedliwą w ich odczuciu formę daniny, natomiast niemal 42% osób wybrało podatek liniowy.

Tabela 2 przedstawia powody nieujawniania faktycznych dochodów w Polsce. Według respondentów najważniejszą przyczyną są wysokie podatki. Nie bez znaczenia według przeciętnie co czwartej osoby jest naruszenie zasady sprawiedliwości podatkowej (35,1% w 2007 roku, 27,7% w 2012 roku, 25,4% w 2018 roku). Czynnikiem skłaniającym do oszustw podatkowych jest także nadmiernie rozbudowany, a przez to skomplikowany system podatkowy, na co wskazywała ponad połowa ankietowanych w 2007 roku oraz co czwarta osoba w 2018 roku.

Tabela 2

Struktura odpowiedzi na pytanie: Jak Pan/Pani sądzi, dlaczego ludzie w Polsce nie ujawniają swoich faktycznych dochodów w rozliczeniach z urzędem skarbowym?

Powody nieujawniania faktycznych dochodów	Struktura procentowa (%)									
	2007	2009	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Niesprawiedliwy system podatkowy	35,1	33,2	32,3	27,7	26,8	30,0	27,3	28,5	26,6	25,4
Za wysokie podatki	75,2	60,3	60,2	55,9	51,0	58,1	65,0	38,0	51,8	56,1
Skomplikowany system podatkowy	51,2	32,2	32,0	23,5	13,4	26,6	22,8	30,9	22,4	23,7
Niskie kary	10,2	15,5	17,8	11,9	12,4	10,4	10,4	17,0	11,5	8,9
Mała wykrywalność	34,4	21,7	25,1	13,7	15,1	9,3	12,4	10,2	13,2	9,9
Niska moralność podatkowa	35,3	16,7	21,1	12,8	11,7	13,2	9,3	10,6	12,6	13,7
Inne	2,3	0,3	0,6	0,2	0,4	0,6	0,1	8,4	0,6	0,3
Razem	239,5*	182,6*	189,6*	146,3*	131,1*	148,2*	147,4*	144,2*	138,8*	137,9*
Brak odpowiedzi	0,0	2,0	0,5	0,1	0,4	0	0,1	0,6	0,1	0

* Suma wynosi ponad 100%, gdyż ankietowani mogli wskazać wiele odpowiedzi.

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w latach 2007–2018.

Przyjmuje się, że w podatku dochodowym łatwiej uwzględnić wymagania sprawiedliwości społecznej, gdyż przedmiot opodatkowania (dochód) dobrze odzwierciedla zdolność podatkową. Podatek ten łatwo personalizować oraz stosować dowolną formę skal progresywnych (Pietrewicz, 1998, s. 37). Sprawiedliwość podatkowa – rozumiana jako powszechne i równomierne obciążenie różnych grup społecznych – wyznacza moralnie akceptowalną granicę opodatkowania. Gdy zasada ta zostaje zachwiana, obywatele mają podstawę sądzić, że prawo podatkowe realizowane przez systemy podatkowe nie jest sprawiedliwe. Wówczas

powstaje pokusa aktywności w szarej strefie, tym bardziej, że jest ona społecznie usprawiedliwiona poczuciem niesprawiedliwości. W tej sytuacji rośnie liczba osób niepłacących podatków, co powoduje dalszy wzrost obciążeń fiskalnych i jeszcze większą skłonność do łamania prawa podatkowego.

3. Zasady techniczne Adama Smitha

Wśród czterech zasad A. Smitha są trzy zasady techniczne: pewności, dogodności i taniości. W latach 30. XX wieku zasadę dogodności i pewności sformułował wspomniany już wybitny polski ekonomista R. Rybarski, który opowiadał się także za równomiernym rozłożeniem oraz zmniejszeniem ciężarów podatkowych, co miało przyczynić się do stworzenia warunków dogodnych dla przyrostu kapitału wewnętrznego oraz ograniczenia oszustw podatkowych (Lityńska, 1998, s. 39–40).

Zasada dogodności oznacza, że pobór podatku powinien uwzględniać warunki finansowe podatnika oraz cykl i charakter jego działalności (Denek, Sobiech, Wolniak, 2001, s. 136). Obowiązek podatkowy powinien powstawać dopiero wówczas, gdy podatnik otrzyma środki pieniężne za sprzedane towary i usługi, a nie wtedy, gdy wydał towar czy wykonał usługę. W Polsce reguła ta nie zawsze jest jednak przestrzegana i obowiązek podatkowy powstaje często w momencie wydania towaru bądź wykonania usługi.

W odniesieniu do podatków dochodowych od osób fizycznych za dogodną formę można uznać możliwość składania deklaracji drogą elektroniczną, dostępną od 1 stycznia 2008 roku. Początkowo z tej możliwości mogli skorzystać jedynie tzw. duzi podatnicy, czyli podmioty gospodarcze, których przychody roczne netto przekraczały równowartość 5 mln euro. Korzyści z systemu zyskują nie tylko podatnicy (ułatwienie i skrócenie czasu obsługi podatnika), ale także administracja skarbową oraz państwo (np. centralizacja informacji o podatnikach, możliwość „odmiejscowienia” podatnika, przejście od papierowego do elektronicznego obiegu dokumentów, obniżka kosztów wydruku papierowych deklaracji) (Fiuk, 2005).

Elektroniczne deklaracje były także przedmiotem badań własnych, lecz ze względu na wymogi objętościowe publikacji nie zostaną zaprezentowane ich wyniki. Należy jednak wspomnieć, iż po początkowej niechęci i niepewności wynikającej z nieznaności oraz niedostępności tej formy, kiedy e-deklaracje nie cieszyły się dużą popularnością (w 2008 r. złożono jedynie 103 tys., w 2009 r. – 760 tys., w 2010 r. – 3,4 mln, w 2012 r. ponad 11 mln, natomiast w 2016 r. – ponad 62 mln e-deklaracji), obecnie się rozpowszechniły jako dogodna forma składania zeznań fiskalnych⁴.

Kolejna zasada techniczna opisana przez A. Smitha to zasada taniości, która opiera się na założeniu, że państwo marnotrawi większość środków odebranych podatnikom i wydaje je nieefektywnie. Dlatego też koszty realizacji obciążeń fiskalnych nie mogą generować strat

⁴ Przykładowo w 2017 roku łączna liczba złożonych deklaracji PIT-37 za 2016 rok wyniosła 13 582 903, z czego niemal połowa podatników (7 030 186) wybrała złożenie rozliczenia kanałami elektronicznymi.

i powinny być utrzymywane na jak najniższym poziomie. Zgodnie z zasadą taniości koszt realizowania podatków nie powinien uszczuplać nadmiernie dochodów państwa. Istotą tej zasady jest wprowadzenie takich rozwiązań, aby koszty poboru daniny były niskie (Jurewicz, 2003, s. 83). Podatkiem o niskich kosztach poboru są np. podatki typu przychodowego od towarów i usług, akcyza. Niedopuszczalna jest sytuacja, w której koszty poboru podatków zbliżają się do dochodów z nich uzyskiwanych.

W kwestii kosztów poboru podatków Polska nie wypada najlepiej na tle innych krajów. Według raportu OECD zajmujemy trzecią pozycję pod względem wysokości kosztów administracji podatkowej. Wyprzedziły nas tylko Arabia Saudyjska (1,62%) i Japonia (1,7%). Działalność aparatu skarbowego w Polsce pochłania 1,6% dochodów podatkowych. W Niemczech współczynnik ten wynosi 1,35%, w Czechach – 1,13%, w Wielkiej Brytanii 0,73%, w USA – 0,47%, w Szwecji – 0,39%, natomiast w Szwajcarii zaledwie 0,29% (OECD, 2015).

Tabela 3

Struktura odpowiedzi na pytanie: Czym skutkuje nieprzestrzeganie zasady pewności podatkowej głoszącej, że podatnik powinien z góry wiedzieć, jakie podatki będzie płacił? (w %)

Skutki nieprzestrzegania zasady pewności	Struktura procentowa										
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Niska moralność podatkowa	28,3	31,1	28,3	30,4	25,7	30,3	28,6	29,7	27,6	26,8	29,6
Postrzeganie prawa podatkowego jako „nieprzyjaznego”	46,5	33,7	42,5	38,7	40,0	38,3	41,3	39,3	38,8	40,8	38,5
Trudności w rozliczaniu się z podatku	21,7	31,5	26,3	29,4	32,4	29,0	28,0	29,8	30,9	29,5	30,6
Inne	0,7	1,1	0,1	0,8	0,9	1,2	1,5	1,1	2,1	1,8	0,9
Brak odpowiedzi	2,8	2,7	1,9	0,8	1,5	1,2	0,6	0,1	0,6	1,2	0,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w latach 2007–2018.

Z jednej strony, zgodnie z zasadą pewności podatki powinny być takie, żeby mogły być niezawodnym źródłem dochodów państwa. Z drugiej strony, podatnik powinien z góry wiedzieć, jaki podatek będzie płacił w związku z prowadzoną działalnością i osiąganymi dochodami (Cieślukowski, Kańduła, Kijek, 2002, s. 46). Podatnicy muszą też wiedzieć, jakie poniosą konsekwencje podatkowe w przypadku podjęcia lub zaniechania jakiejkolwiek działalności. Zasadę tę sformułowano w celu ochrony podatników przed dowolnością działania władzy publicznej i aparatu skarbowego. Wynika z niej postulat stabilności i spójności prawa podatkowego. Im bardziej zrozumiały i przejrzysty jest tekst ustawy podatkowej, tym większa gwarancja ograniczenia niewłaściwego stosowania przepisów podatkowych przez podatników i organy skarbowe (Gomułowicz, Małecki, 2013, s. 73).

Niestabilność systemu podatkowego stała się przedmiotem krytyki legislatorów i niezadowolonych podatników. Dość częste są opinie, że obowiązujące prawo podatkowe, które postrzegane jest jako nieprzyjazne i niestabilne, zachęca do nadużyć i ukrywania dochodów. Dlatego poproszono ankietowanych o udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, jakie skutki wywołuje nieprzestrzeganie zasady pewności podatkowej (tab. 3). Według uczestników sondażu niepewność co do przepisów powoduje, że prawo podatkowe postrzegane jest jako „nieprzyjazne” (blisko 40% niemal w każdym roku), sprawia trudności w rozliczaniu się z podatku (na co wskazywało około 30% respondentów), a także według co czwartego ankietowanego skutkuje brakiem moralności podatkowej, co może skłaniać do oszustw fiskalnych.

Tabela 4

Opinie ankietowanych gospodarstw domowych na temat wypełniania formularza PIT (w %)

Opinie na temat wypełniania formularza PIT	Struktura procentowa								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bardzo trudne, występuje konieczność zasięgania pomocy u księgowych, biur rachunkowych	14,9	18,6	16,3	16,3	16,0	20,8	14,7	18,0	23,3
Raczej trudne, potrzebna jest pomoc kogoś z rodziny lub znajomych	34,0	34,9	37,6	38,5	42,4	33,2	35,2	34,5	32,5
Raczej łatwe, można to zrobić w odpowiednim programie komputerowym	31,8	27,1	26,3	28,7	26,3	29,1	30,5	30,6	28,5
Bardzo łatwe, można to zrobić samodzielnie	10,1	10,6	10,1	10,7	10,4	9,5	13,5	10,5	10,8
Trudno powiedzieć	6,4	8,2	7,4	5,1	4,6	6,9	5,3	5,6	4,8
Brak odpowiedzi	3,0	0,7	2,3	0,6	0,5	0,5	0,7	0,8	0,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w latach 2007–2018.

Postrzeżenie stopnia trudności wypełnienia formularza podatkowego jest zróżnicowane społecznie. Trudności z wypełnianiem deklaracji mają częściej osoby mniej wykształcone. W badaniu ankietowym zapytano o to, jak oceniany jest stopień trudności w rozliczaniu się z urzędem skarbowym (tab. 4). Najczęściej wskazywano, iż jest to czynność raczej trudna i potrzebna jest pomoc kogoś z rodziny (34,0% w 2007 roku, 42,4% w 2014 roku, 32,5% w 2018 roku). Blisko co trzecia osoba uznała, że jest to czynność raczej łatwa, zeznanie podatkowe można bowiem wypełnić przy pomocy odpowiedniego programu komputerowego, a według co dziesiątego podatnika jest to bardzo łatwe.

Niesprawiedliwy, niejasny i niestabilny system podatkowy wpływa na osłabienie moralności podatkowej i nieuczciwe zachowanie nie tylko podatnika, ale i poborcy podatkowego, z czego zdawał już sobie sprawę A. Smith, którego zdaniem: „Termin płatności, sposoby zapłaty, suma, jaką należy zapłacić – wszystko powinno być jasne i zrozumiałe dla podatnika (...)”.

Nieokreślona wysokość opodatkowania wzbudza zuchwalstwo i sprzyja korupcji (...)” (Smith, 2003, t. 2, s. 585). Według Gaudemeta i Moliniera (2000, s. 543) należy zdawać sobie sprawę, że zróżnicowanie pogłębia złożoność systemu podatkowego, co z kolei utrudnia rozliczenie się z daniny. Ponadto zwiększanie liczby kategorii przedmiotów opodatkowania poddawanych różnym stawkom często umożliwia oszustwa.

Duży wpływ na rozwój szarej strefy ma niska moralność podatkowa społeczeństwa. Wynika ona m.in. z „nieprzyjemnego” charakteru przepisów podatkowych oraz nieprzestrzegania przez organy państwowe zasad pewności i dogodności podatkowej. Najbardziej znaczące przykłady naruszania zasady pewności to działanie prawa podatkowego wstecz, duża zmienność przepisów, wprowadzanie ustaw podatkowych bez *vacatio legis* (Grabowski, 1995, s. 39).

Uwagi końcowe

Dorobek nauki skarbowości w postaci zasad podatkowych jest efektem dążenia przedstawicieli różnorodnych szkół i koncepcji ekonomicznych do znalezienia złotego środka, który godziłby ekonomiczne interesy podatników i państwa. Mimo iż upłynęło wiele dekad od momentu powstania pierwszych postulatów wygłaszanych w ramach nurtu ekonomii klasycznej, problemy wówczas podejmowane są nadal aktualne. Odwołania do zasad A. Smitha można spotkać w wielu współczesnych pozycjach literatury przedmiotu, gdzie w zależności od poglądów autora są przyjmowane jako takie, według których także obecnie powinien być konstruowany każdy podatek, bądź też stanowią kanwę, na której proponuje się budowę współczesnych systemów podatkowych.

Przeprowadzona analiza wskazuje, iż nastawienie wobec obowiązków podatkowych społeczeństwa wydaje się być pochodną rozwiązań, jakie stosuje prawodawca podatkowy, i może po części motywować do oszustw podatkowych. System podatkowy oraz każdy podatek powinna cechować pewność, dogodność i taniość odnosząca się do kosztów funkcjonowania administracji skarbowej. Niespełnienie tych postulatów może skutkować w ocenie subiektywnej respondentów postrzeganiem prawa podatkowego jako nieprzyjemnego oraz obniżać moralność podatkową, co w konsekwencji przyczynić się może do zwiększenia zakresu uchylania się od daniny. Najbardziej problematyczna jest zasada równomierności. Wyniki badań empirycznych wskazują, iż w tej kwestii nie ma jednoznacznych i prostych rozwiązań, a pojęcie sprawiedliwości jest różnorodnie rozumiane.

Konkludując, należy podkreślić niezaprzeczalną i niepodważalną rolę zasad podatkowych, będących wskazaniem, co jest właściwe, sprawiedliwe, racjonalne społecznie i ekonomicznie przy tworzeniu systemu podatkowego. Problem stanowi interpretacja poszczególnych postulatów nauki w odniesieniu do konkretnych wymogów społeczno-gospodarczych. Wydaje się jednak, że przestrzeganie zasad fiskalnych może jedynie sprzyjać kreowaniu przyjaznego otoczenia fiskalnego dla rozwijającej się działalności gospodarczej i wzrostowi gospodarczemu, a także ograniczać skłonność do oszustw podatkowych.

Literatura

- Brzeziński, B., Nykiel, W. (2009). *Zasady ogólne prawa podatkowego*. W: B. Brzeziński (red.), *Prawo podatkowe. Teoria. Instytucje. Funkcjonowanie* (s. 1-581). Toruń: TNOIK.
- Cieślukowski, M., Kańduła, S., Kijek, I. (2002). *Polski system podatkowy*. Poznań: Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
- Denek, E., Sobiech, J., Wolniak, J. (2001). *Finanse publiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fedorowicz, Z. (1965). *Instytucje finansowe*. Warszawa: PWE.
- Fiuk, G. (2005). *e-Podatki. Elektroniczne usługi nowoczesnego państwa*. Pobrano z: <https://www.system.pl/d/e-deklaracje-konferencje-2005-fiwa4-pdf-Fiuk.html> (15.04.2018).
- Gajl, N. (1992). *Teorie podatkowe w świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gaudemet, P.M., Molinier, J. (2000). *Finanse publiczne*. Warszawa: PWE.
- Głabiński, S. (1902). *Wykład nauki skarbowej*. Lwów: Wydawnictwo Gybryniewicz i Schmidt. Pobrano z: www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78750/Glabinski_S_Nauka_skarbowosci.pdf (15.04.2018).
- Głuchowski, J. (2006). *Polskie prawo podatkowe*. Warszawa: LexisNexis.
- Gomułowicz, A. (2001). *Zasady podatkowe wczoraj i dziś*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC.
- Gomułowicz, A., Małecki, J. (2013). *Podatki i prawo podatkowe*. Warszawa: LexisNexis.
- Grabowski, M. (red.) (1995). *Szara strefa w transformacji gospodarki*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Jurewicz, K. (2003). *Podatki. Zarys problematyki*. Katowice: Wydawnictwo A.M.R.
- Koperkiewicz-Mordel, K., Nykiel, W., Chrościelewski, W. (2006). *Polskie prawo podatkowe*. Warszawa: Difin.
- Kosek-Wojnar, M. (2012). *Zasady podatkowe w teorii i praktyce*. Warszawa: PWE.
- Litwińczuk, H. (red.) (2006). *Prawo podatkowe przedsiębiorców*. Gdynia: Dom Wydawniczy ABC.
- Lityńska, A. (1988). *Polska myśl ekonomiczna okresu międzywojennego*. Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Neumark, F. (1970). *Grundsätze der Besteuerung in Vergangenheit und Gegenwart*. Wiesbaden: F. Steiner.
- Owsiak, S. (2017). *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ożóg, H. (2003). *Logika reformy. Przegląd Podatkowy*, 5.
- Pietrewicz, M. (1998). *Polityka fiskalna*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa, Poltext.
- Rybarski, R. (1935). *Nauka skarbowości*. Warszawa: Wyd. Horizon. Pobrano z: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=125885&from=publication> (15.04.2018).
- Smith, A. (2003). *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tax administration 2015. Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies*. OECD 2015. Pobrano z: <http://www.oecd.org/ctp/administration/tax-administration-23077727.htm> (15.04.2018).

ADAM SMITH'S TAX RULES AS A POSTULATE TO COMPLY WITH TAX LAWS

Summary: *Goal* – The primary purpose of this publication is to indicate whether non-adherence to Adam Smith's classic tax rules in personal income tax may result in violation of tax law and thus increase taxpayers' tendency to fiscal fraud.

Research methodology – The implementation of the objective required the use of descriptive and statistical methods, as well as the direct – questionnaire method. The article uses fragments of self-conducted surveys from 2007–2018, in order to make an attempt to assess tax principles in a personal tax on a subjective basis.

Result – The analysis carried out indicates that attitude towards tax obligations of the society seems to be a derivative of solutions applied by the tax legislator and may in part motivate tax fraud.

Originality/value – The basic value of this publication is the analysis of Adam Smith's principles in personal tax in the aspect of tax fraud. However, the originality features are presented by empirical studies conducted among households.

Keywords: tax rules, tax justice, tax evasion

JEL classification: H24, H26, D63, B12

Cytowanie

Pasternak-Malicka, M. (2018). Zasady podatkowe Adama Smitha jako postulaty sprzyjające przestrzeganiu prawa podatkowego. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 3 (93), 85–95. DOI: 10.18276/frfu.2018.93-08.